

Симончук, О. Соціально-статусні самооцінки українців: зміни в часі (2009–2019) / О. Симончук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 5-24.

У статті розглянуто динаміку соціально-статусних самооцінок українців на підставі даних двох хвиль (2009 і 2019 років) модуля «Соціальна нерівність» у рамках Програми міжнародного соціального дослідження (International Social Survey Programme). Вирізняють три види статусних самооцінок щодо різних біографічних ситуацій: актуальні (на момент опитування), ретроспективні (щодо соціального статусу батьківської родини) і перспективні (щодо власного статусу через десять років). Вимірювання їх відбувалось через самовизначення респондентом відповідного статусу на уявній 10-щаблевій соціальній драбині. Доведено суттєві зміни на краще в актуальних статусних самооцінках серед населення України, що візуалізується у зміні діаграми їх розподілу від пірамідальної форми (де базовими є нижні середні та найнижчі позиції) до наближеної до ромба (де більшість концентрується на середніх щаблях). Ретроспективні самооцінки демонструють все ще негативну ситуацію: соціальні статуси батьківських родин загалом сприймаються респондентами як вищі, ніж актуальні. Водночас перспективні самооцінки українців доволі оптимістичні: більшість із них мають надію у найближче десятиліття значно підвищити свій статус у суспільній ієрархії. Досліджено також зв'язок класових позицій (як об'єктивно, так і суб'єктивно визначених) зі статусними самооцінками трьох видів. Зафіксовано, що в обидва роки опитування він був доволі виразним та очікуваним за характером. Щодо ЕGP-класів: представники службових класів і дрібні власники мали значимо вищі актуальні, ретроспективні та перспективні самооцінки, аніж люди робітничого класу, насамперед некваліфіковані та сільськогосподарські робітники. Щодо суб'єктивних класів, визначених за номінальними категоріями (вищий середній клас, середній, нижній середній, робітничий, нижчий): що вища суб'єктивна класова позиція людини, то вище вона оцінює свій соціальний статус. Ключові слова: соціальний статус, соціально-статусні самооцінки, об'єктивний та суб'єктивний клас, Україна.

Резнік, О. Детермінанти ставлення громадян до діяльності президента України (1994–2020) / О. Резнік // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 25-41.

Ставлення українців до глави держави пов'язане з електоральними циклами, коли найбільш позитивні оцінки його діяльності простежуються у перший рік після виборів. На підставі методу множинної лінійної регресії виявлено, що соціоекономічна детермінанта — матеріальне становище сім'ї — виявилася менш прив'язаною до електоральних циклів: незалежно від тривалості перебування президента на своїй посаді заможні громадяни оцінюють його діяльність більш позитивно, а зuboжілі — більш негативно. Проведення ліберальних економічних реформ впродовж 1990-х років чітко диференціювало ставлення до діяльності президента за ідеологічними вимірами: ліві оцінювали його діяльність негативно, натомість праві — позитивно. У середині 1990-х років ставлення до президента України диференціювалося також за регіоном проживання та мовою спілкування у сім'ї. Однак після 2004 року чинник мови спілкування у сім'ї знизив свій вплив на оцінку президентових дій на користь питання доцільності надання російській мові статусу офіційної. Чинник регіональної поляризації відновив свій вплив впродовж 2003–2013 років. Разом із тим від кінця 1990-х набуває впливу чинник геополітичних орієнтацій громадян і стає одним із ключових у подальші роки. Ключові слова: оцінка громадянами діяльності президента України, ідеологічні детермінанти, соціокультурні детермінанти, структурні детермінанти.

Петрушина, Т. Множинні чинники бідності у XXI столітті. Методологічні аспекти / Т. Петрушина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 42-59.

Стаття присвячена соціологічному осмисленню методологічних аспектів аналізу бідності як злободенної соціальної проблеми сучасності. Попри визначення ліквідації злиднів як цілі номер один у Декларації тисячоліття й першочергового завдання сталого розвитку світу до 2030 року і попри численні наукові/політичні дискусії та практичні рекомендації експертів щодо подолання бідності, вона залишається однією з найгостріших соціально-економічних і морально-етичних проблем людства. Виокремлення множинних чинників бідності — ситуаційних, соціально-демографічних, соціально-економічних, соціально-політичних, соціокультурних, інституційних — лише увиразнює необхідність чіткого розуміння

головних причин існування й відтворення цього феномену. У межах капіталізму суть проблеми полягає у відмові від принципів кейнсіанства та держави добробуту/соціальної держави й у переході до принципів неолібералізму, що визначають сутність соціально-економічного устрою суспільства в сучасному ґлобалізованому світі. Не випадково аналітики всіх найвпливовіших міжнародних організацій прямо або опосередковано визнають, що недостатня ефективність боротьби з бідністю є наслідком чинних правил життєдіяльності сучасного суспільства. Адже бідність — це невіддільний супутник капіталізму, одна з найгостріших і найпоширеніших форм прояву нерівності й несправедливості, іманентно притаманних цьому соціальному устрою. Багатоаспектність феномену бідності та різноманітність підходів до її оцінювання зумовили появу великого тезаурусу з цих питань (абсолютна, відносна, соціальна, багатомірність бідності тощо). Визначення та оцінка бідності, адекватні складним реаліям життя, мають ключове значення не тільки з пізнавально-аналітичної точки зору, а й для розроблення дієвих заходів до її подолання.

Буткалюк, В. Праця у ХХІ столітті: виклики постфордизму/неолібералізму і становище трудящих у сучасному ґлобальному світі / В. Буткалюк // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 60-81.

У статті досліджуються сучасні проблеми ґлобальної сфери праці та зайнятості. Автор в історичному вимірі оцінює причини і наслідки структурних трансформацій економіки і соціально-трудоких відносин в результаті переходу капіталістичного господарства від фордизму і кейнсіанства до постфордизму та неолібералізму в кінці ХХ століття. Проаналізувавши значний масив статистичної та соціологічної інформації, автор робить висновок про те, що в умовах неоліберальної економічної ґлобалізації трудова сфера зазнала істотних змін в порівнянні з періодом "славного післявоєнного тридцятиріччя" капіталізму. Реалізація радикальних економічних реформ призвела до підвищення вразливості зайнятості і зниження якості трудового життя багатьох категорій трудящих в сучасному світі. Зменшення частки найманої праці у ВВП, відставання темпів зростання заробітних плат від продуктивності праці, значне поширення неформальної та незахищеної зайнятості, характерні для цього періоду, стали головними причинами зростання соціально-економічної нерівності та суттєвого поширення бідності і малозабезпеченості в робітничому середовищі в останні

десятиліття. Розглянувши вплив нинішнього процесу автоматизації, роботизації і цифровізації глобальної економіки, автор робить висновок, що без зміни соціально-економічної та політичної конфігурації сучасного світоустрою потенційно висока корисність новітніх досягнень науки і техніки буде істотно обмежена і підпорядкована переважно економічним інтересам власників капіталу замість працювати на благо всього людства та соціального прогресу. У статті приділяється особлива увага вивченню наслідків пандемії COVID-19 в контексті їх впливу на становище найманих працівників у сучасному світі. Ключові слова: постфордизм, неолібералізм, праця, соціальні відносини у сфері праці, соціально-економічна нерівність, нерівність у сфері праці.

Соколовський, І. Валідизація методик вимірювання репутації на пострадянському просторі / І. Соколовський, Д. Потапова, П. Тенін // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 82-105.

Різноманітні підходи до визначення поняття «репутація» та присутність його в дискурсі різних дисциплін спричинилися до появи великої кількості методик вимірювання цього об'єкта. Найближчими до соціологічного розуміння репутації є підходи RQ (CRQ) та RepTrak™. Дані методики розроблені західними авторами й досі не були валідизованими для країн пострадянського простору. В роботі розглянуто обґрунтування надійності та валідності методики RepTrak™ та проаналізовано термінологічні відмінності між типами валідності, використовуваними авторами цієї методики, та їх змістовними аналогами, усталеними в соціології. У статті зазначено, що в оригінальній методиці не запропоновано єдиної моделі корпоративної репутації, а валідизацію здійснено окремо для двох репутаційних конструктів. Перший конструкт доводить зв'язок між емоційною складовою репутації та артикульованою готовністю до дії, другий — між емоційною та когнітивною складовими репутації. Використовуючи емпіричні дані, зібрані в Україні, Росії та Казахстані, автори статті відтворили процедури та підходи, застосовані розробниками методики для перевірки її надійності та валідності. Для цього автори статті використали конфірматорний факторний аналіз та побудували структурні моделі, що повністю відповідають моделям, використаним розробниками моделі. Автори статті порівняли параметри моделей та їхні критерії відповідності емпіричним даним. На підставі результатів порівняння щодо кожного з репутаційних конструктів обґрунтовано можливість

використання емоційного репутаційного індексу в усіх трьох країнах. Зроблено висновок про можливість використання повної оригінальної методики для дослідження репутації в Україні та Росії та про необхідність її модифікації для Казахстану.

Малиновська, О. Соціально-економічний статус батьків у дитинстві індивіда та установки індивіда в дорослому віці / О. Малиновська, К. Мальцева // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 106-126.

Стаття ґрунтується на емпіричному дослідженні зв'язків між соціально-економічним статусом батьків у дитинстві індивіда та формуванням установок індивіда в дорослому віці. На підставі результатів раніше опублікованих емпіричних досліджень впливу соціально-економічного статусу в дитинстві на загальні результати подальшого життя в дорослому віці та даних, здобутих у напівструктурованих інтерв'ю (N = 10), для проведення цього дослідження було виокремлено декілька об'єктів установок, на які може впливати соціально-економічне становище індивіда. Зокрема, в межах аналізу інтерв'ю було виявлено серію об'єктів установок, стосовно яких ставлення можуть відрізнятися між індивідами з різними соціально-економічними статусами в дитинстві, як-от: гроші, місце проживання, їжа, одяг, час, правила, освіта, творчий розвиток, батьки, потенційний партнер / потенційна партнерка для шлюбу, діти, друзі та незнайомі люди. Ці теми було розроблено більш детально в анкеті, створеній для кількісної перевірки знахідок, одержаних з аналізу інтерв'ю. Кількісний етап дослідження проведено у форматі анкетування (N = 245). Згідно з результатами дисперсійного та регресійного аналізу індивіди, чиї батьки мали стабільне та відносно стабільне фінансове становище в минулому, мало різняться між собою, тоді як індивіди з менш забезпечених родин мають відмінні ставлення до часу, грошей, правил та одягу. Поряд із тим нестабільне економічне становище в дитинстві в нашій вибірці впливало на споживацьку поведінку стосовно одягу (зокрема, на "вільні" гроші купують дорогі елементи гардеробу). Крім того виявилось, що залежно від фінансового становища в минулому люди по-різному ставляться до грошей та до часу (важливість грошей самих по собі збільшується, якщо впродовж життєвої траєкторії спостерігається стабілізація фінансового становища індивіда), а також що фінансове становище в дитинстві впливає на ставлення респондентів до їжі. Ключові слова: соціально-

економічний статус, бідність, стрес, установки, дитинство, передача культурних уявлень, соціалізація, формування установок, Україна.

Shestakovskiy, O. The Revolution of Dignity and instrumentalisation of LGBT rights: How did attitudes towards LGBT people change in Ukraine after Euromaidan? / O. Shestakovskiy, M. Kasianczuk, O. Trofymenko // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 127-150.

Революція Гідності з її декларованою прихильністю до європейських цінностей, а також підписані угоди про асоціацію й безвізовий режим з ЄС викликали низку критичних зауважень серед дослідниць і дослідників ЛГБТ-проблематики. Суперечність полягає між необхідністю недискримінації й захисту прав ЛГБТ як прояву європейських норм і переважно гомофобним суспільством, яким залишається Україна, що має призводити лише до поверхових змін у становищі ЛГБТ під тиском ЄС. Існує також точка зору, що політика ЄС з інструменталізації прав ЛГБТ — вимога законодавчих змін, які стосуються ЛГБТ, в контексті виконання Україною Порядку денного асоціації з Європейським Союзом — мала зворотний ефект і призвела до погіршення становища спільноти. При цьому динаміка сприйняття ЛГБТ загальним населенням після Євромайдану залишається на диво недослідженою. Наша робота пропонує заповнити цей пробіл за допомогою порівняльного аналізу двох крос-секційних опитувань громадської думки стосовно прав ЛГБТ в Україні, проведених до подій Революції Гідності (2013) та після них (2016) в кількох областях України. Ми задалися трьома дослідницькими питаннями: (1) чи змінилося ставлення українських громадян до представників ЛГБТ-спільноти та їхніх прав після Євромайдану? (2) Наскільки позитивним було ставлення до ЛГБТ учасників Євромайдану? (3) Наскільки зміни, що відбулися після Революції Гідності, такі як гібридна війна з боку Росії, могли вплинути на ставлення до ЛГБТ? Результати показали, що після Євромайдану відбулися невеликі, але статистично значущі позитивні зміни у ставленні до ЛГБТ-спільноти, проте не відбулось змін у підтримці їхніх прав, що узгоджується з іншими релевантними репрезентативними опитуваннями. Наявні зміни громадської думки стосовно ЛГБТ свідчать про відсутність нег'ативного зворотного ефекту від політики інструменталізації прав ЛГБТ, принаймні для загального населення. Хоча підтвердилось, що далеко не всі прихильники Революції Гідності позитивно ставилися до ЛГБТ-спільноти, але в середньому учасники Євромайдану краще

ставилися до її представників і представниць і до легалізації одностатевих союзів. Респонденти, яких безпосередньо торкнувся конфлікт на Донбасі (як приклад постмайданних подій), також виявили порівняно кращі ставлення до представників ЛГБТ та їхніх прав. Проте ці результати можуть бути пов'язані з помітною часткою учасників Євромайдану серед них. Ключові слова: Євромайдан, ЛГБТ в Україні, інструменталізація прав ЛГБТ, гомонегативність, зміна ставлення до ЛГБТ.

Савельєв, Ю. Принципи оцінювання якості наукових публікацій і побудови рейтингів наукових та науково-педагогічних працівників / Ю. Савельєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 151-159.

Визначено наявні обмеження підходів до оцінювання результативності наукової роботи і систем побудови рейтингів наукових та науково-педагогічних працівників. На засадах 10 принципів Лейденського маніфесту запропоновано головні правила системи оцінювання якості наукових публікацій. Обґрунтовано, що така система має мотивувати сумлінних та ефективних дослідників в межах окремих дисциплін. Змістовне якісне оцінювання дає змогу уникнути зайвої та оманливої точності вимірювання і включає побудову рейтингу за категоріями ефективності, а не балами, експертне оцінювання та визначення якісних рівнів публікацій за їхнім внеском до відповідної галузі замість формальних ознак. Наголос зроблено на необхідності врахування провідних високоякісних україномовних досліджень та дисциплінарних форматів оприлюднення результатів досліджень як важливих локальних форм знання, розмірів авторських колективів, а також тривалості дослідницького та публікаційного циклу. Запропонований підхід допоможе забезпечити системність та стійкість оцінювання результатів наукової роботи та сприятиме підвищенню її ефективності в Україні. Ключові слова: наукові публікації, оцінка якості, дослідження, наукометрія, рейтинг, методи.

Соціальний досвід пандемії COVID-19 в Україні: соціологічний вимір: круглий стіл // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 167-177.

Круглий стіл відбувся онлайн 20 листопада 2020 року. Доповіді учасників з Інституту соціології НАН України презентували їхні напрацювання в рамках реалізації проекту 2020.01/0212 “Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в контексті суспільної трансформації в

Україні: соціологічний підхід” Національного фонду досліджень України для виконання наукових досліджень і розробок у 2020 році. Круглий стіл мав на меті обговорення соціальних наслідків пандемії COVID-19 у їхніх соціально-структурних, суспільно-політичних, соціально-психологічних та соціокультурних проявах в Україні. Учасники обговорення у своїх доповідях висвітлювати різні аспекти проблем, ризиків і нових перспектив соціального досвіду пандемії як обставин надзвичайної ситуації та суспільного стресу для розвитку країни. Окреслюючи концепцію круглого столу, його організатори та модератори головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, головний редактор журналу «Соціологія: ТММ» Віктор Степаненко і професорка кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Юлія Сорока, зазначали, що розвиток пандемії COVID-19 має своїми наслідками зміну багатьох сфер соціальної реальності, трансформацію соціальних комунікацій, актуалізацію біополітики під час запровадження карантинних заходів та формування нових правил, пов'язаних із соціально-біологічною безпекою в сучасних суспільствах ризику. Ці глобальні тенденції пандемії мають свої соціальні особливості в Україні. Вони зумовлені незавершеністю суспільно-політичної трансформації країни, соціальною нерівністю та перебігом цих процесів за обставин військового конфлікту. Такий суспільний фон пандемії в Україні є чинником її соціальних ризиків, які можуть генеруватись у різних формах соціально-політичних конфліктів та протестній активності, виявлятись у наростанні соціальної дезінтеґрації та аномії, у поглибленні соціальної нерівності та посиленні авторитарних суспільних настроїв. Водночас соціальні наслідки пандемії COVID-19 — це також і можливості щодо розвитку та адаптації нового соціального досвіду, зокрема у сферах комунікацій, медіа, освіти, культури. Глобальні тенденції соціальних наслідків пандемії також позначилися на змінах конфігурацій таких нормативних регуляцій людської життєдіяльності, як свобода, відповідальність, безпека, цивільність, рівність, довіра та солідарність. Карантинні обмеження, соціальне дистанціювання, ізоляція та інші дисциплінарні формати біополітики під час пандемії актуалізували в багатьох країнах, і в Україні зокрема, проблеми балансу між правами та свободами людини (наприклад, свободою пересування), з одного боку, та безпекою — з іншого. У період пандемії відбулася трансформація звичних способів соціальної комунікації, змінилося сприйняття ризиків інформаційної безпеки у зв'язку з розширенням комунікаційних

контактів з традиційними медіа та інтернетом, сталися зміни в культурній партиципації громадян через масовий досвід освоєння мережових культурних і комунікаційних практик та нових форм віртуальної участі у спільнотах. Якими будуть ці зміни — тимчасовими, компенсаторними чи такими, що проєціються на майбутнє, великою мірою залежить від подальшого розвитку пандемії. Вимоги фізичного дистанціювання в період пандемії позначилися на практиках мобілізації та згуртованості, міжгрупової взаємодії та взаємодопомоги; певна частка такої діяльності виявилася призупиненою чи нереалізованою, інша трансформувалася в онлайн. Які наслідки пандемія матиме для громадянського сектору суспільства, чи стане вона викликом, який розвиває? Ці та інші питання, зокрема питання щодо освіти в умовах карантину, потребують розгляду в соціологічній перспективі. Таким чином, як зазначають модератори обговорення, новий соціальний досвід та інші соціальні наслідки пандемії потребують обговорень, аналізу та досліджень, зокрема соціологічних. Цей круглий стіл вбачався як один із багатьох, але важливих кроків у такому напрямі. Подаємо огляд проблематики та основних тез, представлених учасниками круглого столу.

Максименко, О. “Суспільство після пандемії: світ і Україна”. XIV міжнародні соціологічні читання пам’яті Наталії Паніної / О. Максименко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 172-183.

Наскільки змінилася навколишня дійсність за останній рік? Які зрушення сталися в царині соціологічних досліджень, середньої та вищої освіти, менеджменту, журналістики, міжособистісної комунікації чи соціальної роботи? Яких іще трансформацій може зазнати суспільство в найближчому майбутньому? На ці питання намагалися знайти відповідь учасники та гості XIV Міжнародних соціологічних читань пам’яті Наталії Паніної (1949–2006). Захід, що відбувався 10 грудня 2020 року в Інституті соціології Національної академії наук України, розпочався з пленарного засідання і завершився засіданням круглого столу. На пленарному засіданні було заслухано чотири доповіді: “Методи опитування в умовах пандемії” (В. Паніотто), “Соціальна нерівність і надзвичайні події” (С. Makeєв та Н. Коваліско), “Вища освіта в “ковідні” та “постковідні” часи” (В. Бакіров та М. Агарков), “COVID-19: Нові будні українських учителів, учнів та батьків” (О. Максименко). До роботи круглого столу на тему “Суспільство і пандемія” всі охочі могли долучитися

за допомогою платформи "Google Meet". Після Читань було презентовано книгу Сергія Макеєва "Розрізнені соціологічні наближення". Ключові слова: Наталія Паніна, українське суспільство, глобалізація, COVID-19, постпандемічний світ.

Яковенко, Ю. Своєчасні думки з приводу 20-річчя Указу Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» / Ю. Яковенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2021. – № 1. – С. 184.

У публіцистичному есеї викладено суб'єктивне сприйняття автором діяльності певних державних установ з приводу виконання ними настанов Указу Президента України «Про розвиток соціологічної науки» від 25.04.2001 за двадцять років з дня його публікації. Суб'єктність автора є наслідком, зокрема, того, що він був учасником робочої групи з розроблення цього указу, а початок XXI століття був часом, коли український соціум, державні, політичні, громадські діячі, науковці очікували на рішучий розвиток різних сфер буття. Проте на практиці ці очікування наражалися на прихований спротив тінювих структур, сутність котрих полягала в тому, щоб уникати публічного розкриття своїх намірів через науку та освіту. Так, внаслідок наказу МОНУ № 642 від 09.07.2009 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» найактивнішій частині молоді — студентам надали дуже звужений спосіб розуміння суспільного розвитку, першою чергою, у ВНЗ технічного профілю, де готують масово виконавців волі владних структур. Тобто коли фінансові інтереси втілюють шляхом здійснення масштабних техніко-економічних проєктів, таких як будівництво автомагістралей, а не охорона здоров'я населення. Проте у провідних ВНЗ, де готують соціологів, і досі актуальна ініціатива викладачів показати власну волю до підвищення якості їх підготовки та оцінювання. Ключові слова: оцінка діяльності державних установ щодо розвитку соціології, взаємовідносини соціологів і представників владних структур.